

СЕКЦІЯ 1 СОЦІАЛЬНІ СТРУКТУРИ ТА СОЦІАЛЬНІ ВІДНОСИНИ

CANCEL CULTURE ЯК СОЦІАЛЬНА ПРАКТИКА У СИСТЕМІ СУЧАСНИХ ПОЛІТИЧНИХ ВІДНОСИН

CANCEL CULTURE AS A SOCIAL PRACTICE IN THE SYSTEM OF CONTEMPORARY POLITICAL RELATIONS

У дослідженні акцентовано увагу на актуальному соціокультурному феномені, яким є культура скасування / cancel culture, досліджено його витоки та сучасне змістове наповнення. Найчастіше культуру скасування трактують як практику чи тенденцію масового скасування, відмову від підтримки публічних діячів або знаменитостей, котрі здійснили речі, які сьогодні не сприймаються суспільством; як спосіб вираження несхвалення і здійснення соціального тиску.

Визначено, що найпоширенішими причинами застосування cancel culture є: гомофобні та трансфобні висловлювання, расизм, сексуальне, фізичне або психологічне насильство, обмеження за статевими, расовими ознаками тощо. Виявлено особливості використання культури скасування у різні історичні періоди та зафіксовано її інтенсивний розвиток та активне поширення у XXI ст. у зв'язку із впровадженням в усі сфери соціуму інформаційних технологій.

Проаналізовано появу cancelled Russian culture у зв'язку із повномасштабним вторгненням росії на територію України у лютому 2022 р. Підкреслено, що це унікальний випадок «скасування» культури цілої країни, унаслідок чого росію поступово ізолюють від світової культури. Виявлено форми культури скасування, які сьогодні активно впроваджуються в Україні – деколонізація та декомунізація усіх сфер суспільного життя. Зафіксовано, що поширення cancelled Russian culture викликало неоднозначні реакції світової спільноти: від цілковитої підтримки до критики щодо того, що нація не є і не може бути відповідальною за дії свого лідера і відповідно, не повинна виключатися з культурного, спортивного життя світу.

Підкреслено, що соціальними наслідками феномену може бути поглиблення поляризації суспільства, загострення соціальної нерівності, розбіжностей і конфліктів. Активне використання культури скасування детермінуватиме також поширення цензури та самоцензури, що внесе деструкції у реалізацію свободи світогляду та вільного вираження думок.

Ключові слова: культура скасування, cancel culture, «cancelled Russian culture», кенселінг,

політика, політична технологія, остракізм, маніпуляції.

The research focuses on the current sociocultural phenomenon of cancel culture, exploring its origins and contemporary significance. Cancel culture is most commonly interpreted as a practice or trend of mass cancellation, withdrawing support for public figures or celebrities who have engaged in actions that are now deemed unacceptable by society; it serves as a means of expressing disapproval and exerting social pressure.

It is identified that the most common reasons for the application of cancel culture include homophobic and transphobic statements, racism, sexual, physical, or psychological violence, discrimination based on gender, race, and other factors. The study reveals the peculiarities of the use of cancel culture in different historical periods and records its intensive development and widespread adoption in the 21st century, in connection with the integration of information technologies into all spheres of society.

The emergence of “cancelled Russian culture” in connection with Russia’s full-scale invasion of Ukraine in February 2022 has been analyzed. It is emphasized that this is a unique case of the “cancellation” of the culture of an entire country, resulting in Russia gradually being isolated from global culture. Forms of cancel culture actively implemented in Ukraine are identified, including decolonization and decommunization across all spheres of public life.

It is noted that the spread of cancelled Russian culture has elicited mixed reactions from the international community: from full support to criticism regarding the idea that a nation is not responsible for the actions of its leader and, accordingly, should not be excluded from the cultural and sporting life of the world.

Emphasis is placed on the social consequences of this phenomenon, which may include deepening societal polarization, exacerbating social inequality, disparities, and conflicts. The active use of cancel culture will also determine the spread of censorship and self-censorship, which in turn will disrupt the realization of freedom of worldview and free expression of opinions.

Key words: cancel culture, «cancelled Russian culture», cancelling, politics, political technology, ostracism, manipulation.

УДК 821.161.930.85
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2024.60.1>

Грубі Т.В.

к.соціол.н., доцент,
доцент кафедри психології, педагогіки та соціально-економічних дисциплін
Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького

Чистяков С.А.

к.психол.н., доцент,
старший науковий співробітник науково-дослідної лабораторії управлінської діяльності
Державна прикордонна служба України імені Богдана Хмельницького

До лютого 2022 р. cancel culture не входила у політичну площину й у XXI ст. ніколи не ставала політичним інструментом. Із початку повномасштабного вторгнення росії на територію України ця практика набула масового явища. Зіткнувшись із несуміс-

ними для XXI ст. масштабами воєнних злочинів, міжнародні компанії почали залишати російський ринок, активно поширюються заклики до бойкоту всього російського, у тому числі культури, спорту та інших соціальних сфер. Останнє активізувало увагу до

феномену «культури скасування» чи «культури відмови».

Вивчення останнього вважаємо актуальним дослідницьким завданням із низки причин. Насамперед ідеться про соціальні зміни, адже цей феномен відображає актуальні соціокультурні та політичні процеси, привертає увагу до громадських рухів, які прагнуть скасувати чи змінити історичні або соціокультурні артефакти. Дослідження культури скасування дозволяє також глибше аналізувати процеси, що відбуваються у публічній сфері та впливають на сприйняття історії, культури та соціальних норм. Питання скасування або переосмислення історичних фігур, символів і подій може стати джерелом соціальної напруги та конфліктності, впливати на характер політичних взаємин, викликаючи дискусії щодо свободи слова, історичної пам'яті, прав людини й ідеології. Насамкінець, дослідження культури скасування допомагає розробляти нові стратегії навчання й освіти, спрямовані на формування культури толерантності, громадянської ідентичності.

Метою дослідження є осмислення природи феномену *cancel culture* як соціальної практики у системі політичних відносин.

Проблема «культури скасування» сьогодні є об'єктом наукових і публіцистичних досліджень багатьох західних культурних діячів, серед яких, наприклад, автори резонансного «Листа про справедливість і відкриті дебати», який підписали відомі представники світової інтелектуальної еліти [3]. Автори листа акцентують увагу громадськості на несприятливому кліматі у сучасному культурному житті та засуджують нетерпимість до протилежних думок, публічний шеймінг і остракізм, односторонній розгляд складних політичних питань: «вільний обмін інформацією та ідеями, джерело життєвої сили ліберального суспільства звучується щодня. Тоді як ми звикли очікувати такого від радикальних правих, цензурність усе більше поширюється й у нашій культурі: нетерпимість до протилежних поглядів, мода на публічне ганьблення й остракізм, а також тенденція анігілювати складні політичні питання у сліпій моральній впевненості. Ми підтримуємо цінність міцних і навіть їдких заперечень з усіх боків, але тепер занадто чути заклики до успішної та суворої кари у відповідь на лиш вбачувану трансгресію мови і думки. Що ще тривожніше – інституційні лідери, в дусі панічної мінімізації втрат, формують поспішні та непропорційні покарання замість продуманих реформ. Редакторів звільняють за публікації контроверсійних творів; книги вилучають за уявну неавтентичність; журналістам забороняють писати на певні теми; професорів переслідують за цитування літературних творів у класі; дослідника звільняють за поширення рецен-

зованого наукового дослідження, а керівників організацій виганяють за те, що іноді є просто незграбною помилкою. Якими б не були аргументи щодо кожного конкретного інциденту, результатом маємо неухильне звуження меж того, що можна сказати без загрози репресій. Ми вже розплачуємося за це посиленням аверсії до ризику серед письменників, художників і журналістів, котрі бояться за своє життя, якщо вони відійдуть від консенсусу чи навіть не проявлять достатнього ентузіазму в загальній конвенції» [3].

Ініціатором такого звернення став Томас Четтертон Вільямс, а лист підписали 153 культурні діячі, серед яких Марґарет Етвуд, Джоан Ролінґ, Малкольм Гладуелл, Ноам Чомські, Френсіс Фукуяма, Салман Рушді, Стівен Пінкер. Оприлюднення звернення вкотре привернуло увагу науковців і громадськості до цього феномену й активізувало низку дискусій, у яких беруть участь європейські фахівці, зокрема Тайлер Ковен, Аманда Кунтц, Кевін Хіровакі Куромія, Мел Стенфілл. До обговорення долучилися вітчизняні журналісти Д. Булавін, Т. Возняк, В. Кебуладзе, В. Портников, К. Щеткіна, культурологи Т. Лютий, О. Островська-Люта, літературознавці й історики В. Агеева, О. Гнатюк, Я. Грицак, Т. Гундорова, М. Рябчук, Т. Свербілова.

Саме поняття *cancel culture* виникло у 2014 р. В одній із серій американського реаліті-шоу «Кохання та хіп-хоп: Нью-Йорк» учасниця шоу під час сварки з хлопцем сказала йому: «Тебе скасовано» (*You are cancelled*). Фраза стала вірусною, її підхопили користувачі Інтернет-простору, адресуючи своїм кривдникам і просто людям, яких вони засуджували.

Але справжнім каталізатором *cancel culture* стала епоха *MeToo*, що настала у 2017 р. Її першою «жертвою» став голлівудський продюсер Гарві Вайнштайн, якого десятки жінок звинуватили у сексуальних домаганнях. Внаслідок масштабного і глобального кенселінгу від Вайнштайна відвернулися всі актори й режисери, а сам він потрапив за ґрати.

Пізніше «жертвами» «культури відмови» ставали Джоан Роулінґ, Вуді Аллен, Майкл Джексон (помертньо), Канье Вест, Кім Кардаш'ян, бренди *Gucci*, *Dolce & Gabbana*, *Marc Jacobs* та багато інших [1].

Автор цього терміна наразі невідомий, однак *cancel culture* стало словом 2019 р. за даними австралійського словника *Macquarie Dictionary* [4].

Американська компанія-видавець довідників і лексичних словників *Merriam-Webster*, яка є філією *Encyclopedia Britannica*, зреагувала на виникнення нового терміна, витлумачуючи його як «практику чи тенденцію масового скасування, відмову від підтримки публічних діячів або знаменитостей, котрі здійснили речі,

які сьогодні не сприймаються суспільством; спосіб вираження несхвалення та здійснення соціального тиску» [7, с. 264]. Як синоніми використовують терміни «культура бойкоту», «культура викилику» або «культура обурення». Найпоширенішими причинами застосування cancel culture вважаються: гомофобні та трансфобні висловлювання, расизм, сексуальне, фізичне або психологічне насильство, обмеження за статевою ознакою тощо.

Хоча цей феномен виник порівняно недавно, механізми культурної відмови й остракізму мали місце у Європі та світі значно раніше. Так, у Стародавніх Афінах у V ст. до нашої ери набув популярності остракізм або «суд черепків». Це процедура голосування глиняними черепками за найнебезпечнішу для держави та суспільства людину. Обирали зазвичай серед впливових людей – той, проти кого проголосувала більшість, був змушений покинути Афіни на 10 років. Згодом остракізм став зручним інструментом для політичної розправи над опонентами, тож його довелося скасувати.

Яскравим прикладом культури скасування стали події, пов'язані з бойкотом нацистської Німеччини. Так, більшість німецьких діячів культури публічно відріклися від політики Адольфа Гітлера й відмовилися від німецького громадянства. Серед митців, котрі засудили нацизм і навіть залишили Німеччину, були Ліон Фойхтвангер, Томас Манн, Бертольд Брехт, Еріх Марія Ремарк, Стефан Цвайг, Ганна Ардент, Віллі Брандт, Марлен Дітріх та ін.

Однак справді великих масштабів кенселінг або культура скасування набувають лише зараз, із поширенням соціальних мереж і збільшенням впливу суспільства на культуру. Її починають використовувати не лише в культурі, але й у політиці. Зокрема, для засудження та бойкоту політиків, чиї погляди або дії вважаються неприйнятними, що призводить до втрати підтримки виборців, пожертв і членства в партії, а іноді загрожує закінченням політичної кар'єри. Так, у 2020 р. міністр закордонних справ Великої Британії Домінік Рааб був змушений вибачитися за свої расистські коментарі про темношкірих людей, у 2021 р. конгресвумен США Марджорі Тейлор Грін була позбавлена комітетських завдань за свої публікації у соціальних мережах, які вважалися расистськими й антисемітськими. Тут ідеться про окремо взятих політиків.

Водночас після повномасштабного вторгнення росії на територію України 24 лютого перед культурними установами Європи та світу виникла безпрецедентна соціокультурна ситуація щодо того, як висловити свою позицію у контексті війни в Україні. Чимало із них вирішило заморозити співпрацю із культурними діячами й «офіційними» інституціями росії, дехто пішов і на більш радикальні кроки – відмежування від

російської культури як цілісного явища (сюди можна включити відмову від вивчення російської літератури та виконання музичних композицій). Тут ми спостерігаємо появу нового феномену cancelled Russian culture. Цей суспільний рух набрав небувалих масштабів і викликав жваву полеміку. Кевін М.Ф. Платт, професор Пенсільванського університету, Тайлер Ковен, професор університету Джорджа Мейсона та колумніст Bloomberg, Джейсон Віллік, оглядач The Washington Post, Хіровакі Куромія, професор Індіанського університету, та багато інших трансляторів суспільної думки розгорнули дискусію щодо «cancelled Russian culture», висловлюючи дискусійні, часом діаметрально протилежні позиції, адже йдеться про унікальний випадок «скасування» культури цілої країни, унаслідок чого росію поступово ізолюють від світової культури. Як слушно зауважують вітчизняні фахівці, у зв'язку із цим ми спостерігаємо перший геополітичний кенселінг XXI ст., який поширюється усім світом. Його ключовий меседж – ігнорувати імперську путінську росію, а натомість підтримати Україну та її культуру [7, с. 265].

У межах України cancelled Russian culture реалізується у форматі деколонізації та декомунізації всіх сфер суспільного життя. Найяскравішим їх прикладом є ліквідація наслідків комуністичної ідеології, так званий «пам'ятникопад» (хвиля демонтажу меморіалів найодіознішим діячам СРСР і символічного втілення наслідків їхньої політики). І, як показали результати опитування соціологічної групи «Рейтинг», українська нація зробила свій вибір: так, понад 65% підтримують перейменування вулиць, що містять російські або ж радянські назви, а 71% – за демонтаж пам'ятників, пов'язаних із державою-агресором. Тобто громадяни України розуміють, що, за визначенням О. Ковалевської, звільнення символічного простору сучасних міст і містечок від візуальних маркерів минулих епох передусім є умовою звільнення нашої свідомості [5, с. 222].

Аналіз сучасних досліджень наукової літератури, у яких висвітлюються питання урбаністики та впливу міського середовища на людську свідомість, дозволяє нам говорити про те, що явище «пам'ятникопаду» відіграє ключову роль при формуванні національно-специфічної картини світу особистості, безпосередньо впливає на процеси самоідентифікації й інтерпретації навколишньої дійсності. У цьому зв'язку феномен кенселінгу має низку позитивних наслідків для формування національної ідентичності сучасних українців.

Поширення cancelled Russian culture викликало неоднозначні реакції світової спільноти, і, якщо більшість не ставить під сумнів злочинну природу російської агресії проти України, чимало культурних діячів висловлюють думку,

що росіяни як народ/нація не є і не можуть бути відповідальними за дії свого лідера і, відповідно, не повинні виключатися з культурного, спортивного життя світу. Дехто навіть говорить про те, що колективної відповідальності як такої не існує. Як приклад наводять події, пов'язані із нацистською Німеччиною. Але як продемонстрували нам військові дії останніх двох років, злочини певного режиму не можуть відбутися без колективної на них згоди населення, масова свідомість якого зомбована російською пропагандою, завдяки котрій злочинний режим Путіна легалізує свої жадливі дії в очах власних громадян, кожний із яких стає співучасником цих процесів. Це дозволяє нам говорити про колективну відповідальність, базисом якої є національна належність та ідентифікація.

Кожному росіянинові сьогодні важливо визначитися та зробити індивідуальний вибір щодо дій режиму Путіна: підтримувати чи засуджувати їх. Стосовно повного бойкоту російської культури у світі, то вважаємо його необхідним актом свідомого і відповідального вибору та вияву солідарності й демократії.

Водночас хочемо наголосити на тому, що у культурі скасування, як і у будь-якої сфері, є дві сторони медалі. Так, прихильники цього феномену зауважують, що він допомагає притягнути до відповідальності, сприяє вкоріненню основ рівноправ'я та толерантності у суспільстві та є ледь не єдиним шляхом достукатися звичайній людині до тих, у кого більше грошей і впливу.

Культуру скасування продовжують масово критикувати за формування у соціумі атмосфери нетерпимості та послаблення свободи волі. Кенселять більшою мірою за вчинки та висловлювання, які йдуть урозріз із панівним дискурсом. Та якщо засудження за відверте насильство чи херасмент викликає схвалення, кейси, де скасовують осіб за неприйнятні висловлювання чи виголошення непопулярної думки, видаються неоднозначними.

У зв'язку із цим більшість психологів стверджують, що у сучасному інформаційному суспільстві, яке характеризується тотальним пануванням соцмереж, поширенням фейків і постійних соціальних конфліктів, кожен із нас дедалі частіше переживає почуття невпевненості у собі, майбутньому та навколишньому світі, ніж будь-коли раніше. Ми почуваємося вразливими перед людьми в нашому віртуальному та реальному світі, а тому легко піддаємося груповому мисленню. Останнє є специфічним способом мислення, за якого у згуртованій групі домінує пошук згоди, а не раціональних рішень. Цей психологічний феномен був відкритий американським психологом-дослідником Ірвінгом Джейнісом. Заради прийняття рішення, яке сприяє їхній груповій справі, учасники можуть ігнорувати

будь-які етичні або моральні наслідки. Це призводить до втрати індивідуальності – у проявах cancel culture члени «групи» намагаються уникати вираження сумнівів, суджень або незгоди із загальноузгодженою думкою [4].

Нам імпонує позиція вітчизняної дослідниці Г. Гриценко, що «культура скасування» – це переважно критичний, консервативний термін, яким позначають інститут репутації, фасилітований через соціальні мережі [2].

Як бачимо, культура скасування є явищем контрастним, у якому немає «презумпції невинуватості», адже засудження громадської думки працює за іншими законами, які здебільшого базуються на ірраціональних та оціночних судженнях. Кожному із нас важливо пам'ятати, що цей феномен не є способом назавжди змінити стан речей. Можна не погоджуватися з кимось або чимось, і все ж для суспільства життєво важливо навчитися вести конструктивні дебати, у яких кожен зможе засвоїти цінний урок.

Нещодавно Папа Франциск висловив занепокоєння щодо «культури скасування», яка, за його словами, може призвести до подальшого розширення суспільних конфліктів і зростання соціальної напруги, адже така практика передбачає «ігнорування» окремих осіб, установ і навіть цілих культур через «неправильні» погляди чи цінності. Він підкреслив важливість боротьби за істину у світі та захист культурних коренів, які становлять ідентичність багатьох народів.

Отже, культура скасування насправді не є чимось новим в етичному плані, вона лише намагається впровадити у сучасний громадський простір вдосконалені й адаптовані до нових умов принципи етичних правил і норм, яка існують здавна.

Якими ж, на наш погляд будуть наслідки «культури скасування» у майбутньому розвитку світового співтовариства, особливо у контексті суспільного дискурсу й ідентичності? Насамперед ідеться про подальшу поляризацію суспільства. Так, скасування культури може призвести до подальшого поділу на «ми» та «вони», виходячи із власного ставлення до певних ідей, осіб чи культурних течій, що ще більше поглибить розбіжності та конфлікти.

По-друге, зростання культурного скасування детермінує поширення цензури та самоцензури, що внесе деструкції у реалізації свободи світогляду та вільного вираження думок.

Водночас культура скасування може мати і позитивні суспільні наслідки. Ідеться про розширення соціального діалогу та рефлексії у суспільстві, громадське обговорення культурної спадщини, стереотипів, прийняття або відхилення від певних норм. Цей феномен сприятиме також поступовому виправленню помилок і негативних аспектів минулого, таких як розповсюдження расизму, сексизму або

іншої дискримінації. Це дозволить переглянути історичні події та культурні нарративи. Насамкінець кенселінг може призвести до зміни культурного ландшафту, спонукаючи до розвитку нових культурних виразів, вартостей та ідентичностей, які відображають більш різноманітне та диференційоване суспільство.

У кожного з означених нами наслідків може бути різний вплив залежно від контексту, культурних особливостей і суспільного клімату кожної конкретної ситуації.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, культура скасування є складною соціокультурною практикою, яка відображає сучасні тенденції та конфлікти у суспільстві. Її вплив на сучасний світ може мати як позитивні, так і негативні аспекти. З одного боку, цей феномен може сприяти підвищенню свідомості про нерівності, дискримінацію та інші проблеми в суспільстві. Вона може стимулювати публічний діалог, освіту, сприяючи змінам на краще. З іншого боку, культура скасування може призвести до цензури, поляризації суспільства й обмеження свободи вибору, детермінувати супротив і конфлікти між різними групами суспільства.

З огляду на складну природу феномену потребують подальшого дослідження його соціальні наслідки й особливості впливу на масову свідомість.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Булавін Д. Cancel culture: український вимір. URL: https://zaxid.net/cancel_culture_n1539207 (дата звернення 21.04.2024).
2. Гриценко Г. Що таке «культура скасування» і чи нова вона. URL: <http://korydor.in.ua/ua/stories/shcho-take-kultura-skasuvannia-i-chy-nova-vona.html> (дата звернення: 03.04.2024)
3. Лист про справедливість і відкриті дебати. Що таке cancel culture та як люди знову опинилися по різні боки барикад. URL: <https://harpers.org/a-letter-on-justice-and-open-debate/> (дата звернення: 07.04.2024).
4. Морі Є. Що таке cancel culture та як люди знову опинилися по різні боки барикад. URL: <https://suspilne.media/culture/48015-so-take-cancel-culture-ta-ak-ludi-znovu-opinilisya-po-rizni-boki-barikad/> (дата звернення 23.04.2024)
5. Підмогильна Н., Воскобой А. Зовнішні прояви культури скасування в українському символічному просторі. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. Т. 34 (73). № 6. 2023. С. 218–225.
6. Словник. Merriam-Webster. Філія Encyclopædia Britannica. URL: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/cancel%20culture> (дата звернення: 12.04.2024)
7. Слоневська І.Б., Пірошенко С.Ю. Культура скасування як соціокультурний феномен: українські акценти. *Культурологічний альманах*. 2023. Вип. 4. С. 262–268.